

*Левченко Ф. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу профільного навчання,
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ

Соціально-економічні, культурні, політичні перетворення за останні роки нового тисячоліття значно вплинули на навчальну літературу, зокрема, підручник, що вже давно не є просто механістичною «сумою знань». Одним з провідних завдань підручника як навчальної книги є сприяння розвитку системи мислення, розвиваток компетентності тощо. Однак підручник не просто вчить мислити, а його змістове наповнення має становити відкриту систему, що спонукає учнів у кожному завданні спрямовувати свої пізнавальні зусилля назовні. Тобто ці завдання мають виштовхувати учня буквально кожного уроку за межі підручника.

У виданнях з педагогіки підручник розглядають як навчальну книгу, в якій містяться основи наукових знань з певного предмета відповідно до мети і завдань, встановлених навчальною програмою та вимогами дидактики; головне джерело знань для учня [3, 215]. Підручник є навчальним виданням, яке містить основи наукових знань з певної дисципліни, подані відповідно до мети й завдань, визначених програмою, вимогами дидактики, вікової, педагогічної психології [1, 57].

Сучасний шкільний підручник як навчальна книга є поліфункціональною психодидактичною системою, яка допомагає розв'язувати завдання психічного розвитку учнів, формування їх компетентностей (предметних і ключових) як здатності успішно діяти в навчальних та життєвих ситуаціях [2].

Спираючись на дослідження А. Хуторського, у теорії й практиці підручникотворення, мають місце три шляхи [5, 11]. Найоптимальнішим для розробки моделі сучасного шкільного підручника в умовах компетентісно орієнтованої освіти є третій, який полягає: по-перше, у відмові від загальної теорії підручника й, по-друге, у створенні підручників, виходячи з певних освітніх концепцій, що й детермінують конкретні вимоги до підручника.

Підручник, на думку А. Хуторського, традиційно виконує дві основні функції. Він є джерелом навчальної інформації, тобто розкриває в доступній для учнів формі зміст, передбачений державними стандартами, і засобом навчання, за допомогою якого забезпечується організація процесу навчання, у тому числі й самоосвіта школярів [5, 15]. В. Бондар вказує, що функції зумовлюються головним призначенням підручника й полягають в орієнтуванні вчителя

у змісті навчання на кожному уроці та допомозі учням самостійно поглибити здобуті на уроці знання [1, 57]. М. Фіцула розширює перелік функцій підручника й вказує на такі, як: освітня, що полягає в забезпеченні процесу засвоєння учнями певного обсягу систематизованих знань, формуванні у них пізнавальних умінь; розвивальна – сприяє розвитку здібностей учня; виховна – передбачає формування світогляду, моральних, естетичних рис особистості школяра; управлінська – полягає в програмуванні типу навчання, форм, методів, засобів застосування знань у різних ситуаціях; дослідницька, яка спонукає учня до самостійного вирішення проблем та вивчення методів наукових пошуків [4, 109].

Функції сучасного підручника, його структура, мова і форма викладу навчального матеріалу, система завдань і вправ мають бути підпорядковані завданням, що зумовлюють зміну спрямованості підручників на процес накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Стосовно функцій сучасного підручника необхідне підпорядкування завданням компетентнісного розвитку учнів, зокрема, його структури, мови та форми навчального матеріалу, системи завдань та вправи, які переорієнтують спрямованість підручників на накопичення нормативно визначених знань, умінь та навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Концепція розробки сучасного підручника базується на дидактичних вимогах. Сьогодні коли активно впроваджено компетентнісно орієнтовану освіту у закладах загальної середньої освіти акценти зміщуються в бік того, що зміст сучасного підручника має формувати компетентності учнів.

Дидактична складова компетентнісної освіти, зокрема, принципи, що набувають особливої актуальності за умов компетентнісного підходу, спрямованого на формування і розвиток у учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Такі як принцип особистісної спрямованості навчального процесу; життєтворча спрямованість компетентнісної освіти; принцип діяльнісної спрямованості освітнього процесу; принцип опори на попередній досвід; принцип орієнтації на результат; творчого осмислення соціального досвіду.

Врахування запропонованої дидактичної складової у процесі роботи над змістом сучасного підручника сприяє: 1) створенню власної життєвої стратегії, свідомому визначенню життєвих орієнтирів та способів самореалізації, формуванню життєвих принципів та пріоритетів на основі знань, досвіду, переконань та цінностей; 2) формуванню у особистості механізмів саморозвитку,

самозахисту, самовиховання; 3) здобуванню компетентності у активній діяльності, спираючись на мінімальний досвід; 4) оволодінню потенціалом для розв'язання життєвих проблем.

Подолати суперечність між компетентісним і знаннєвим підходами у процесі створення сучасного підручника можливо озброївшись запропонованим дидактичними принципами життєтворчої спрямованості компетентісної освіти; принцип діяльнісної спрямованості освітнього процесу; принцип опори на попередній досвід; принцип орієнтації на результат; творчого осмислення соціального досвіду.

Отже, дидактична складова сучасного підручника, що побудований за законами компетентісного підходу в освіті, свідчить про соціальну спрямованість, що реалізується за допомогою принципів життєтворчої спрямованості, особистісної направленості, творчого осмислення соціального досвіду та вказує на соціальну взаємодію, що має знайти відображення у змісті сучасних підручників. Принципи життєтворчої спрямованості, особистісної направленості свідчать про гуманістичну спрямованість, що сприяє самореалізації, самовдосконаленню молодшої людини. Гуманістична спрямованість також має місце у змісті сучасного підручника. І до того ж практико-прагматична спрямованість, що реалізується через принципи спрямованості на результат, діяльнісної направленості безумовно має бути відображена у концепції створення сучасного підручника, бо проявляється у розв'язанні будь-яких питань, що виникають перед молоддю у різних життєвих ситуаціях.

Сучасний підручник має бути цікавим, змістовним, сприяти формуванню компетентностей, а також соціально, гуманістично та практико-прагматично спрямований.

Ключові слова: сучасний підручник, компетентісно орієнтована освіта, дидактична складова, дидактичні принципи.

Література:

1. Бондар В.І. Дидактика К., 2005. 264 с.
2. Гривко А.В. Підручник у системі компетентісного навчання математики *Українська мова і література в школі*. 2012. №8. С. 50-53.
3. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. К., 2008. 496 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. К., 2007. 560 с.
5. Хуторской А В. Место учебника в дидактической системе *Педагогика*. 2005. № 4. С. 10–18.